

Basılı ISSN 1302-5856

Türk Coğrafya Dergisi
Turkish Geographical Review
www.tcd.org.tr

Elektronik ISSN 1308-9773

Küresel sağıktan sağık turizmüne COVID-19

COVID-19 from global health to health tourism

Semra Günay Aktaş *^a

^a Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Eskişehir, Türkiye.

ORCID: S.G.A: 0000-0001-6663-6827

BİLGİ / INFO

Geliş/Received: 26.10.2020
Kabul/Accepted: 27.11.2020

Anahtar Kelimeler:

COVID-19
Salgın hastalıklar
Küresel değişim
Sürdürülebilirlik
Salgının turizme yansımaları

Keywords:

COVID-19
Epidemics
Global change
Sustainability
Reflections of the epidemic on tourism

*Sorumlu yazar/Corresponding author:

(S.Günay Aktaş) sgunay26@gmail.com

DOI: 10.17211/tcd.816615

Atf/Citation:

Aktaş, S.G. (2020). Küresel sağıktan sağık turizmüne COVID-19. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 107-114.
DOI: 10.17211/tcd.816615

ÖZ / ABSTRACT

Günümüzde nüfusun artış hızı sınırlı kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmış, doğal ve sosyal çevrelerin kalitesini de değiştirmiştir. Küresel turizm sisteminin gelişimi küresel kaynak kullanımını doğurmuştur. COVID-19 salgını gezegensel zaman ve mekân sıkıştırmasının bir sonucudur. Küresel olarak sürdürülebilirlik yönünde sistemsel anlamlı değişim olmaması sonucunda zoonoz salgınlarla karşı karşıya kalınmıştır. Küreselleşme süreçlerinin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin ayrılmaz bir parçası olan seyahat ve turizm endüstrisinin COVID-19 salgınından etkilenme düzeyi yüksek olmuştur. Bu makalede Covid-19 salgını öncesi turizmin küresel yapısına ve salgının turizm üzerindeki etkilerine kısaca bakılarak, salgın sonrasında turizmin beklenen dönüşümüne ilişkin çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. Bu makale kaleme alındığı sırada Türkiye'ye yönelik turist akışına ilişkin veriler yayımlanmadığı için salgın sürecinde iç turizm hareketliliğinden yola çıkılarak salgın ve sağık turizminin geleceğine ilişkin öngörüler paylaşılmıştır. Son olarak da turizmin dönüşüm sürecinde Türkiye'nin konumlandırılmasına ilişkin öneriler sunulmuştur.

Today, the population growth rate has increased the pressure on limited resources and has changed the quality of natural and social environments. In addition, as in other sectors, the development of a global tourism system has led to the use of global resources. New zoonotic epidemics have been faced as a result of the absence of a systemic change, that is, the world has progressed very slowly towards global sustainability. The emergence of COVID-19 in 2019 and 2020 has significantly affected the tourism industry as it has affected other sectors. In this article, it is aimed to create a framework for the expected transformation of tourism after the Covid-19 epidemic by briefly looking at the global structure of tourism and the effects of the epidemic on tourism. This article penned at the time of the outbreak has not been released to process data on the flow of tourists to Turkey starting from domestic tourism mobility epidemic and projections regarding the future of health tourism are shared. Finally, proposals have been made for positioning in the transformation process of Turkey's tourism.

Extended Abstract

Introduction

In this article, by briefly looking at the global structure of tourism before the Covid-19 epidemic and the effects of the epidemic on tourism, the framework for the possible, more accurately, expected transformation of tourism after the epidemic is established. This article penned at the time of the outbreak has not been released to process data on the flow of tourists to Turkey starting from domestic tourism mobility epidemic and projections regarding the future of health tourism are shared. Finally, the recommendations regarding the positioning in the transformation process of Turkey's tourism are presented.

Literature Review

One of the most important manifestations of globalization in the last fifty years has been the spread of international tourism. The revolutionary developments in transportation have increased the international tourist traffic in direct proportion. Thus, tourism has become one of the largest and most global industries (Niewiadomski, 2020). In this process, the rate of population growth increases the pressure on limited resources and changes the quality of natural and social environments.

In January 2020, the COVID-19 epidemic, which was seen as a local problem of China, such as SARS, spread to other parts of the world at an unprecedented pace and initiated a major global crisis in March. Since globalization and ease of travel are the main factors in the rapid spread of the epidemic, many governments have stopped cross-border movements of goods and people in the age of globalization. Unlike other sudden events and crises, following unprecedented mobility restrictions on a local, regional and global scale, the tourism industry experienced a descent with the COVID-19 outbreak that it has never seen in its history (Becker, 2020).

Due to the pressure for the national economies of the countries to recover, the restrictions on the epidemic started to decrease from the summer months. As expected (Hall, Scott, & Gössling, 2020) domestic tourism has been encouraged to reduce leakage, with some EU countries taking limited measures to keep capital in unity. Measures for rescuing local tourist businesses have been announced. Relatives and friends tourism, basic business travels and parks where physical distance is preserved, and nature tourism, especially sea, sand and sun tourism, were the first tourism movements to revive as predicted. Sports matches are still held without audiences or with a limited number of audiences. Some restrictions were imposed on the activities. Congresses continue in virtual environments. Although advanced communication technologies virtually connect places and communities, fa-

milies and friends, most of the time-space compression processes are stalled or partially reversed (Niewiadomski, 2020). The obligation of countries to fulfill post-travel quarantines, unpaid leaves, and biosecurity protocols, which are not limited to cope with the epidemic, but also aim to protect national businesses, continue to have a deterrent effect on international travel.

Although the COVID-19 crisis has damaged many people around the world who make a living with tourism, it has opened a window of opportunity in terms of sustainable tourism. There is a process that can be considered as an opportunity to make tourism activities more environmentally friendly, less exploitative and greedy, more respectful and more attentive to host communities and their culture and traditions (Niewiadomski, 2020, Ioannides & Gyimóthy, 2020). The epidemic is expected to contribute to the formation of more conscious tourists and sustainable tourist experiences (Stankov et al., 2020).

Discussion

During the transformation and transformation of tourism, all stakeholders have duties. In terms of tourism planning, policy makers need to take decisions and allocate resources to develop a more flexible, equitable and sustainable tourism sector. Considering sustainability and the contribution of travel to local communities in the travel choices of tourists will create a strain on tourism businesses. Local governments need to move towards a 'slow' and 'local' tourism marketing plan that focuses on supporting local and minority tourism businesses. In the development of new touristic products, it can be highlighted that the tourists prefer rural / natural areas where the population is sparse, where they can maintain social distance, and ecotourism regions with climatism theme. Similarly, healthy nutrition, local products and ecological agricultural production may turn into tourism supplies that are more important than ever. This situation will constitute an extremely important strategy in terms of increasing the local agricultural production and reflection of tourism revenues on the welfare of the local residents. The impression is that sports, congresses, meetings, shopping and business travel will develop much more slowly under the current conditions. Due to the perception of risk, medical tourism and third age tourism are also emerging as tourism types that need restructuring.

Tourism academics should not only be limited to intellectual reflections and scripting work, but should take responsibility as active participants in making important changes happen. In addition to conducting studies that will help to direct tourism to a constantly change, sustainable and flexible profile in terms of both supply and demand, projects in which the local people are trained on sustainability issues should be carried out.

1. Giriş

Herhangi bir hastalık bulaşma yoluyla bir yerden başka bir yere yayılması, kısa sürede çok fazla vakada görülmesi ve son derece bulaşıcı olması durumunda salgın olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) hastalık durumunun ciddiyetini veya şiddetini belirtmek için değil, halk sağlığı önlemlerinin alınması için salgın açıklaması yapmaktadır. Ancak etkileri salgının yaşandığı sürede belirlenebilmektedir.

Dünya tarihinde çok sayıda salgın bulunmaktadır. Az gelişmiş ekonomilerde ve dünyanın ücra toplulukları olarak kabul edilen ülkelerde yaşanan salgın hastalıklar küresel ekonomik düzen üzerinde büyük etkiler yaratmamakta, dünya kamuoyunun da fazla dikkatini çekmemektedir. Salgın gelişmiş kabul edilen ülkelerde görüldüğünde ya da küresel ölçek kazandığında ve ekonomik sistemler üzerinde hasar bıraktığında dikkat çekmektedir.

İnsanlık koronavirüs ile ilk defa 2019 ve 2020 yıllarında COVID-19'un ortaya çıkışıyla tanışmamıştır. İnsan popülasyonunda endemik olan dört çeşit insan koronavirüsü bulunmaktadır (HCoV-229E, HCoV-OC43, HCoV-NL63 & HCoV-HKU1). Bunlar genellikle hafif solunum hastalıkları şeklinde seyretmektedir (Berry, Gamielien ve Fielding, 2015). Zoonoz karakterdeki akut solunum sendromu (SARS - Severe Acute Respiratory Syndrome)-CoV ve Orta Doğu solunum sendromu (MERS)-CoV daha önce önemli halk sağlığı tehditleri oluşturan koronavirüslerdir (Rothan & Byraredy, 2020). COVID-19 da zoonoz (hayvanlardan insanlara geçebilen hayvan hastalıkları) karakterli bir virüstür.

COVID-19'un ortaya çıkmasında, nüfusun artışı ve büyük oranda şehirleşmesi, şehir yaşamında temas ve yakınlık nedeniyle bulaşma riskinin yüksek olması, ulaşım sistemlerinin gelişmesi nedeniyle virüslerin kısa sürede dünyanın her yerine taşınabilmesi rol oynamıştır (Hall, Scott & Gössling, 2020). Ayrıca yol geliştirme ve tarımsal ihtiyaçlar için ekosistemlerin büyük yıkımı nedeniyle yaban hayatı ve insanların daha sık temas etmesi ve turizm aracılığıyla şehir nüfusunun yaban hayata ve biyolojik çeşitliliğe olumsuz müdahalesi etkili olmuştur (Devaux vd., 2019). Sistemsel bir değişikliğin olmaması yani dünyanın küresel olarak sürdürülebilirlik yönünde önlem almaması durumunda yeni zoonoz salgınlarla karşılaşılması kaçınılmaz görünmektedir. İnsanlığın ekosistem üzerindeki baskısının büyük ölçüde artması ve aradan 100 yıl geçmesine rağmen İspanyol gribi ve günümüzdeki salgınla mücadele yöntemlerinde büyük gelişmeler olmadığı dikkat çekmektedir.

Bu makalede Covid-19 salgını öncesi turizmin küresel yapısına ve salgının turizm üzerindeki etkilerine kısaca bakılarak, salgın sonrasında turizmin muhtemel, daha doğru bir ifade ile beklenen dönüşümüne ilişkin çerçeve oluşturulmaktadır. Bu makale kaleme alındığı sırada Türkiye'ye yönelik turist akışına ilişkin veriler yayımlanmadığı için salgın sürecinde iç turizm hareketliliğinden yola çıkılarak salgın ve sağlık turizminin geleceğine ilişkin öngörüler paylaşılmıştır. Son olarak da turizmin dönüşüm sürecinde Türkiye'nin konumlandırılmasına ilişkin öneriler sunulmaktadır.

2. Salgın Öncesi Küresel Turizmin Ana Hatları

Turizm, insanların doğrudan deneyim yoluyla diğer yerler hakkında öğrenme eylemidir (Falk vd., 2012). Bilinçli ilgimiz sayesinde etrafımızdaki dünyayı şekillendiririz ve tam tersine çevremizdeki dünya da deneyimler ve anılarla bizi şekillendirir (Berger & Luckmann, 1966; Thrift, 2007'den akt. Lew, 2018). Günümüzde yaşanan zaman ve mekân sıkıştırma sürecinde (Harvey, 1990) yeni teknolojiler, ürünler, fikirler ve insanlar dünyanın dört bir yanına kısa sürede hareket etmektedir. Ulaşım ve iletişim teknolojileriyle göreceli mesafeler belirgin bir şekilde küçülmüş, yaşam hızı artmış, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi ilişkilerin önündeki mekânsal engeller büyük ölçüde azalmıştır (Warf, 2011). Son elli yılda küreselleşmenin en önemli tezahürlerinden biri uluslararası turizmin yaygınlaşması olmuştur. Ulaşımdaki devrim niteliğindeki gelişmeler uluslararası turist trafiğini de doğru orantılı olarak arttırmıştır. Böylece turizm en büyük ve en küresel sektörlerden biri haline gelmiştir (Niewiadomski, 2020). Bu süreç içinde nüfusun artış hızının sınırlı kaynaklar üzerindeki baskısı artmakta, doğal ve sosyal çevrelerin kalitesini değiştirmektedir.

İnsanlık, sosyal ve ekonomik açıdan sürekli küçülen bir gezegen yaratan telekomünikasyon ve ulaşım teknolojilerindeki küresel gelişmelerle eşdeğer hızda küresel bir bilinç geliştirememiştir (Galvani vd., 2020). Küresel bir turizm sisteminin gelişimi küresel kaynak kullanımını doğurmuştur. Bu gelişim sürecinde turizmin fosil yakıtlar nedeniyle enerji kullanımına bağlı olarak sera gazı emisyonları salınımına ve tatlı su, arazi ve gıda tüketimine baskısı aratarak devam etmektedir (Gössling & Peeters, 2015; Gössling, Scott & Hall, 2020) COVID-19 salgını gezegensel zaman mekan sıkıştırmasının bir sonucudur. Küreselleşme süreçlerinin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin ayrılmaz bir parçası olması nedeniyle seyahat ve turizmin COVID-19 salgınından etkilenme düzeyinin yüksek olması beklenen bir sonuçtur (Galvani vd., 2020).

3. Salgın ve Turizm

Bilindiği gibi turizmde güvenlik önemlidir. Turistler kendilerini güvende hissettikleri yerlere seyahat etme eğilimindedirler. Savaşlar, terör olayları, salgınlar ve afetler turizmi duraklatmaktadır. Bu tür beklenmedik ani olaylar gerçekleştiğinde, büyük uluslararası seyahat tedarikçileri operasyonlarını benzer başka cazibe merkezlerine kaydırarak ayakta kalabilmişlerdir (Ioannides & Gyimóthy, 2020). Küresel turizmin neoliberal yapısı içinde günümüze en yakın büyük salgın 2000'li yılların başındaki SARS'tır. SARS da dâhil olmak üzere daha önceki bölgesel salgınlar, krizler ve afetler sonrasında turizm sektörü toparlanma sürecinde önemli şekilde esneklik göstermiştir. Bu toparlanma genellikle vergi indirimleri ve sıkı arazi kullanım yönetmeliklerinin kaldırılması gibi neoliberalizmin hâkim ruhuna uygun bir dizi teşvik yoluyla yatırımcıları ikna eden ortam yaratarak yerel, bölgesel veya ulusal hükümetlerin müdahalesiyle gerçekleşmiştir (Brouder, 2020). Bölgesel açıdan baktığımızda SARS salgını başlangıçta Çin'e yapılan ziyaretlerde ciddi bir düşüşe yol açmış olsa da Çin uluslararası turizmdeki yerini hızla toparlayabilmiştir (Zeng vd., 2005).

Ocak 2020'de SARS gibi Çin'e ait yerel bir sorun olarak görülen COVID-19 salgınında virüs, şimdiye kadar görülmemiş bir hızla dünyanın diğer bölgelerine yayılarak, Mart ayında büyük bir küresel kriz başlatmıştır. Küreselleşme ve seyahat kolaylığının salgının bu kadar hızlı yaygınlaşmasında ana faktör olması nedeniyle pek çok hükümet küreselleşme çağında sınır ötesi mal ve insan hareketlerini durdurmuştur. Sadece uluslararası taşımacılıkta değil tüm ülkelerde uygulanan kısıtlayıcı tedbirler başta hizmetler olmak üzere bazı ekonomik faaliyetleri duraklatmıştır. Dolayısıyla ulusal yönetimler kendi ekonomilerini kurtarmak için ciddi bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır (Niewiadomski, 2020). Diğer ani olaylar ve krizlerden farklı olarak yerel, bölgesel ve küresel ölçekte eşi görülmemiş hareketlilik sınırlamalarının ardından turizm endüstrisi COVID-19 salgınıyla tarihinde hiç görmediği bir iniş yaşamıştır (Becker, 2020). Turizmde yaşanan düşüş dünyadaki herkesi etkilemiş ve turizm paydaşları için ortak bir sorun yaratmıştır (Gossling vd., 2020). Hatta yaz aylarına kadar olan süreçte dünya genelinde tüm ülkelerdeki turizm ekonomisini neredeyse ortadan kaldırmıştır (Goodwin, 2020'den akt. Ioannides ve Gyimóthy, 2020). COVID-19 salgını neoliberal gündemi de büyük ölçüde baltalamıştır. COVID-19'a kadar hiçbir büyük güç küreselleşmeye böyle etkin bir şekilde meydan okumamış veya tersine çevirmemiştir (Niewiadomski, 2020).

Ülkelerin ulusal ekonomilerinin toparlanması yönündeki baskıya bağlı olarak yaz aylarından itibaren salgına yönelik kısıtlamalarda azalmalar başlamıştır. Beklendiği gibi (Hall, Scott & Gössling, 2020) sızıntıyı azaltmak için iç turizm teşvik edilmiş, AB ülkelerinden bazıları sermayenin birlik içinde kalması için sınırlı önlemler almıştır. Yerel turistik

işletmelerin kurtarılması yönünde önlemler açıklanmıştır. Akraba ve arkadaş turizmi, temel iş seyahatleri ve fiziksel mesafenin korunduğu parklar ve doğa turizmi, özellikle deniz, kum, güneş turizmi tahmin edildiği gibi ilk canlanan turizm hareketleri olmuştur. Spor karşılaşmaları hala seyircisiz olarak veya sınırlı sayıda seyirciyle sürdürülmektedir. Kongreler sanal ortamlarda devam etmektedir. Gelişmiş iletişim teknolojileri yerleri ve toplulukları, aileleri ve arkadaşları sanal olarak birbirine bağlamış olsa da zaman mekân sıkıştırma süreçlerinin çoğu durdurulmuş veya kısmen tersine çevrilmiş durumdadır (Niewiadomski, 2020). Ülkelerin sadece salgınla baş etmekle sınırlı kalmayan, ulusal işletmeleri korumaya yönelik amaçlar da taşıyan seyahat sonrası karantinalar, ücretsiz izinler, biyogüvenlik protokollerinin yerine getirilmesi zorunluluğu uluslararası seyahatlerde caydırıcı etki yapmaya devam etmektedir.

4. Salgından Sonra Turizm

Turizmdeki büyümenin pek çok açıdan gezegenimize zarar verdiğine dair çok çeşitli kanıtlar bulunmaktadır (Tremblay-Huet, 2020). COVID-19 krizi dünyada turizmle geçimini sağlayan çok sayıda insana büyük zarar vermiş olsa da sürdürülebilir turizm açısından bir fırsat penceresi açmıştır. Turizm faaliyetlerini daha çevreci, daha az sömürücü ve açgözlü, ev sahibi topluluklara ve onların kültür ve geleneklerine daha saygılı ve daha dikkatli hale getirmek için bir fırsat olarak değerlendirilebilecek bir süreç yaşanmaktadır (Niewiadomski, 2020, Ioannides & Gyimóthy, 2020). Ünlü turistik yerler de dâhil olmak üzere koronavirüs ile boşaltılan şehirleri geri alan yaban hayatı hakkında yaygın olarak paylaşılan sosyal medyadaki hikâyeler göstermektedir ki, dünya halkları yaşamı, yenilenmeyi ve dayanıklılığı simgeleyen çevresel bir umut taşımaktadır. Dünyanın insan müdahalesi yokluğunda kendini iyileştirebileceği fikrini yansıtan sosyal medya paylaşımları insana rahatlık getirdiği şeklinde değerlendirilmiştir. Bu noktadan sonra çevresel umutları, doğal dünyayı ve bu süreçte ekolojik çöküşü iyileştirecek şekilde mücadele edilmesi ve turizmin geleceğinin tasarlanması tartışılmaktadır (Crossley, 2020).

Fiziksel dünyadaki değişimler sadece insan zihninde ve bilincindeki değişikliklerle meydana gelebilir. COVID-19 salgını önemli insan deneyimlerinden biri olmaktadır. Sürdürülebilirlik, toplumsal değişimle birlikte gelişmektedir ve insanoğlu geliştikçe, sürdürülebilir kalkınmanın vizyonu ve kalitesi gelişecektir (Galvani vd., 2020). Lew'e (2018) göre turizm, insan hareketliliğinin bir biçimi olarak, gezegenimizin küçülmesinde hatırı sayılır bir katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda seyahat deneyimi bireyin bilincini değiştirdiği için turizm küresel bilgi, farkındalık ve bilincin somutlaşmasındaki rolüyle insanların dünyayı anlamaları ve küresel bilinci oluşturmalarına yönelik çözümlerin geliştirilmesinin temelini de oluşturmaktadır. Çünkü seyahat edenler gezegen hakkında daha fazla bilgiye sahip olmakta, tüm var-

lıklara saygı duyan anlamlı bir değişim sürecini yaşamakta ve gezegenin ne olduğunu daha fazla fark etmektedirler. COVID-19 salgını durulduktan sonra Dünya tamamen değişmeyecektir ve herkesin gelişmiş bir küresel bilinç duygusuna sahip olmasını beklemek hayaldir. Ancak küresel bir kültürel dünya görüşü ve gezegene daha saygılı küresel bir bilinç yönünde önemli bir dönüşüm olacaktır (Galvani vd., 2020). Dolayısıyla yaşanan salgının daha bilinçli turistlerin ve sürdürülebilir turist deneyimlerinin oluşmasına katkı sağlaması beklenmektedir (Stankov vd., 2020).

COVID-19, bireylerin seyahat davranışlarını dönüştürmeleri için bir ivme sağlayabilir. Ancak turizm sisteminin dönüşümü son derece zordur (Hall, Scott ve Gössling, 2020). Turizmde dönüşüm, turizmin talep ve arz tarafında yeterli kurumsal yenilik ortaya çıkması halinde gerçekleşebilir (Brauder, 2020). Evans'ın (2020) önerdiği gibi turistlerin kendilerine yöneltecekleri "kimi / neyi / hangi kaynağı sömürüyorum? Seyahatim bireyle-re, topluluklara, kültürle ve doğal alanlara nasıl fayda sağlamıştır? Küçük ve orta ölçekli sosyal işletmeleri nasıl destekleyebilirim? Dünyanın dört bir yanındaki kadınların güçlendirilmesine nasıl yardımcı olabilirim? Gezegenimizin en vahşi parçalarını korumaya ve bu yılda hayatta kalmalarını sağlamaya nasıl yardımcı olabilirim?" (akt. Mostafanezhad, 2020) şeklindeki sorular, turizm sağlayıcılarının şu anda sürdürülemez olan ürün tekliflerini değiştirerek yeni taleplere cevap vermeye yöneltebilir. Bu vizyona göre, daha bilinçli turistler herkesin yararına tüm turizm ekosistemini birbirine bağlayan, destekleyen ve besleyen temel bir ağ görevi görebilir (Everingham & Chassagne, 2020; Romagosa, 2020; Stankov vd., 2020).

Turistlerin hem ekonomik risk hem de sağlık riski nedeniyle, çok fazla hareketlilik gerektirmeyen boş zaman aktivitelerini öngörülemez bir süreçte devam ettireceği göz önüne alındığında, eğlence odaklı seyahatlerin ve özellikle uzun mesafeli uçuşların COVID-19 öncesi seviyelerine ulaşması uzun bir süre alacaktır. Büyüyen orta sınıfları ve düşük seyahat kısıtlamalarıyla "gelişmekte olan" pazarlar olarak değerlendirilen Çin, Hindistan ve Güneydoğu Asya kökenli turistleri çekmeye yönelik stratejiler beklemeye alınmış durumdadır. Ayrıca, tüm sektörlerdeki şirketler çoğu iş seyahatini sanal platformlardaki toplantılara yöneltmiş görünmektedir. Dünya çapında çok sayıda kamu ve özel kuruluş için sanal toplantıların yeni bir norm haline gelmiş olmasının, iş dünyasındaki temel bir paradigma değişimini hızlandırması beklenmektedir (Ioannides & Gyimóthy, 2020).

Salgın sonrası değişim ve dönüşüm, turizm endüstrisinin tüm çalışanlarına güvenli, temiz ve adil bir ortam sağlamak için yeniden yapılandırma için de bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Makul hastalık izni ve sağlık yar-

dımları, adil ve tutarlı zamanlama ve adil ücretler turizm çalışanlarının yaşam kalitelerini arttıracaktır (Benjamin, Dillette, & Alderman, 2020). Turizm çalışanlarının haklarının ve geçim kaynaklarının korunmasına yönelik çalışmalar COVID-19 sonrası yeniden toparlanma sürecinin bir halkası olarak unutulmaması gereken konulardan biridir.

Çok uluslu şirketlerin maliyetleri en aza indirmek için daha kısa, bölgesel ya da yerel tedarik zincirlerine odaklanmaları, daha fazla yerel gıda ve hammadde kullanımı, ucuz göçmen işçilerin yerli çalışanlarla yer değiştirilmesi, uluslararası yatırımların ve turistlerin yoğun olduğu şehir merkezlerinin çok riskli kabul edilmesi nedeniyle daha az çekici seyrek nüfuslu kırsal bölgelerin önem kazanacağı öngörüsü (Ioannides & Gyimóthy, 2020) sürdürülebilir kalkınma hedeflerine daha yakın bir turizmin gelişimini zorlayacağı yönünde umutları yeşertmektedir.

5. Salgın, Sağlık Turizmi ve Türkiye

1 Ocak 2020 ve 29 Şubat 2020 tarihleri arasında sosyal medya kullanıcılarının yorumları üzerinden yapılan bir analize göre sağlık krizinin turistlerin risk algısını arttırdığı, karantinaya alınma paniğinin insanları daha az vaka bulunan yerlere seyahat etmeye yöneltebileceği ve Asyalı özellikle de Çinli turistlere yönelik ırk ayrımcılığının yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Yu vd., 2020). Bireysel sosyal medya paylaşımlarından da anlaşıldığı gibi salgın deneyimi turizmde değişen davranış ve yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Bu dönüşüm tek taraflı olmayıp turistlerin ev sahibi ülkelere, ev sahiplerinin de turistlere olan güveninin azalması şeklindedir. Ancak ekonomilerinde turizmin hatırı sayılır paya sahip olduğu ülkeler hem vatandaşlarını korumak hem de turistlere güven verecek düzenlemelerle turizmin yeniden canlanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Turizmin önemli bir ekonomik girdi oluşturduğu Türkiye'de, -sınır kapılarını hızlı bir refleksle kapatmamış olsa da- 2020 yılının ilk çeyreğinde turizm hareketliliğinin 2019'un aynı dönemine göre azaldığı görülmektedir (bk. Tablo 1).

Turistlerin seyahat amaçları ne olursa olsun COVID-19 salgınının etkisinin 2020 yılının ilk çeyreğinde turizm hareketliliğine yansıdığı Tablo 1'de görülmektedir. Türkiye'ye gelen turist sayılarında bir düşüş olmakla birlikte amaçlarına göre turist oranları incelendiğinde akraba arkadaş ziyareti, sağlık, alışveriş amacıyla gelen yabancı turistlerin oranı diğer seyahat amaçlarıyla gelenlere kıyasla daha az düşüş göstermiştir. Yurt dışında ikamet eden vatandaşlarda sadece akraba ve arkadaş ziyareti için seyahat edenlerin oranları diğer amaçlarla seyahat edenlerin oranıyla karşılaştırıldığında bir önceki yıla göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Geliş amacına göre çıkış yapan ziyaretçiler, I. Çeyrek: Ocak-Mart, 2019 – 2020**Table 1.** Visitors departing according to the purpose of arrival, I. Quarter: January-March, 2019 - 2020

Geliş amacı	2019				2020			
	Çıkış yapan yabancı	(%)	Çıkış yapan vatandaş (yurt dışı ikametli)	(%)	Çıkış yapan yabancı	(%)	Çıkış yapan vatandaş (yurt dışı ikametli)	(%)
Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler	3 030 807	55,5	293 869	24,8	2 627 243	56,7	250 829	25,0
Akraba ve arkadaş ziyareti	1 017 237	18,6	708 700	59,9	952 597	20,5	631 501	62,9
Eğitim staj (1 yıldan az)	20 229	0,4	4 082	0,3	12 275	0,3	2 278	0,2
Sağlık ve tıbbi nedenler z)	137 619	2,5	33 023	2,8	125 042	2,7	18 224	1,8
Dini/hac	9 117	0,2	742	0,1	2 427	0,1	253	0,0
Alışveriş	362 614	6,6	15 584	1,3	316 515	6,8	8 859	0,9
Transit	16 192	0,3	-	0,0	5 636	0,1	-	0,0
İş amaçlı (konferans, seminer, görev vb.)	378 039	6,9	59 368	5,0	255 353	5,5	32 904	3,3
Diğer	156 638	2,9	-	0,0	89 682	1,9	759	0,1
Berberinde giden	331 888	6,1	68 644	5,8	249 076	5,4	57 961	5,8
Toplam	5 460 380	100,0	1 184 011	100,0	4 635 845	100,0	1 003 568	100,0

Kaynak: TÜİK, 2020. Geliş amacına göre çıkış yapan ziyaretçilerin sayılarına yönelik veriler

TÜİK (2020) tarafından hazırlanan turizm istatistikleri 2. Çeyrek Nisan-Haziran 2020 Bülteninde yer alacak veriler için sınır kapılarının kapalı olması nedeniyle anketler gerçekleştirilememiştir. İkinci çeyreğe ait sadece yerli turist verileri bulunmaktadır (bk. Tablo 2).

Tablo 2’de görüldüğü gibi 2020 yılının ikinci çeyreğinde amacı ne olursa olsun tüm seyahat ve geceleme sayıları 2019 yılına göre düşmüştür. En az düşüş ticari ve sağlık (yaklaşık yarı yarıya) amaçlı seyahatlerde görülmüştür. En yüksek düşüş ise kültür, gezi-eğlence-tatil ve konferans-seminer amaçlı seyahatlerde yaşanmıştır.

Salgın koşulları altında virüsle karşılaşma riskinin yüksek olması nedeniyle, zorunluluklar haricinde insanların hastahanelere ve sağlık tesislerine gitmeyi riskli bulması tıp turizminin duraksaması anlamını taşımaktadır. Turist sağlığı kapsamında dahi turistlerin sağlık kuruluşlarından

uzak durmak istemeleri doğaldır. Sağlık Bakanlığı’nın 2020 yılı için sağlık turizmi kapsamında Türkiye’ye gelen hasta sayısı beklentisi 1.300.000, 2023 yılı beklentisi ise 2.000.000 kişi olarak hedeflenmiştir (TÜRSAB, 2020). Bakanlığın mevcut durumdaki hedeflerini turistlerin risk algısının değiştirmesi yönünde çalışması beklenir. Ancak COVID-19’un sağlık tesislerinde ve sağlık sistemleri üzerinde oluşturduğu yük göz önünde bulundurulduğunda özellikle salgın hastahanelerinde sağlık yöneticileri ve çalışanlarının da tıp turizminin yeniden canlanması konusunda kısa vadede hamle yapması beklenemez. Türkiye’ye gelen yabancı turistlere ilişkin veri olmadığı için net bir oran verilemese de Sağlık Bakanlığı sağlık turizmi işletme belgesine sahip özel sağlık kuruluşlarının büyük kısmı salgın hastahanesi kapsamına girmemektedir. Yine de insanları seyahat etmekten alıkoyan salgın önlemleri ve risk algısı zorunlu olmayan durumlarda tıp turizmi hareketliliğini de kısıtlamaktadır.

Tablo 2. Seyahat amacına göre seyahat ve geceleme sayısı, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2019-2020**Table 2.** Number of trips and overnights according to travel purpose, II. Quarter: April-June, 2019-2020

Geliş amacı	2019			2020		
	Çıkış yapan yabancı	(%)	Çıkış yapan vatandaş (yurt dışı ikametli)	Çıkış yapan yabancı	(%)	Çıkış yapan vatandaş (yurt dışı ikametli)
Toplam	3 030 807	55,5	293 869	2 627 243	56,7	250 829
Gezi, eğlence, tatil	1 017 237	18,6	708 700	952 597	20,5	631 501
Kültür	20 229	0,4	4 082	12 275	0,3	2 278
Yakınları ziyaret	137 619	2,5	33 023	125 042	2,7	18 224
Sağlık	9 117	0,2	742	2 427	0,1	253
Toplantı, konferans, kurs, seminer	362 614	6,6	15 584	316 515	6,8	8 859
Ticari ilişkiler, fuar	16 192	0,3	-	5 636	0,1	-
Diğer	378 039	6,9	59 368	255 353	5,5	32 904
Diğer	156 638	2,9	-	89 682	1,9	759
Berberinde giden	331 888	6,1	68 644	249 076	5,4	57 961
Toplam	5 460 380	100,0	1 184 011	4 635 845	100,0	1 003 568

Kaynak: TÜİK, 2020. Seyahat amacına göre seyahat ve geceleme sayısına yönelik veriler

Turizm gelirlerinin ülke ekonomilerinde büyük önem taşıdığı tüm Akdeniz ülkeleri gibi Türkiye’de de konu termal turizm açısından incelendiğinde hem turistlerin hem de çalışanların sağlıklarına yönelik riski azaltması, aynı zamanda turistlere yönelik güven artırıcı etki yapması muhtemel tedbirler alındığı görülmektedir. Benzer şekilde wellness ve spa uygulamaları için de hamam, sauna, buhar odaları, kapalı havuz ve jakuzilerde alınması gereken önlemler tanımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020).

Üçüncü yaş (yaşlı ve engelli) turizmde COVID-19’a karşı savunmasızlık nedeniyle çok daha kırılgan ve kısıtlayıcı koşullar söz konusudur. Tablo 3’teki rakamlar bu etkiyi gösterir niteliktedir.

2020 yılının ikinci çeyreğindeki yaş gruplarına göre yerli turist hareketliliği 2019 yılı ile kıyaslandığında (bk. Tablo 3) en dramatik düşüşün 65 yaş üstü grupta yaşandığı daha sonra ise 45-65 yaş grubunda gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

6. Sonuç

Sürdürülebilirlik üzerinde en tartışmalı ekonomik faaliyetlerden biri turizmdir. Turizm aynı zamanda bulaşıcı hastalıkların yayılmasında da önemli bir etkidir. Salgınların yaşandığı ülkeler turizm hareketliliğinin duraksamaya uğradığı alanları oluşturmaktadır. Küresel salgınla birlikte dünyada turizm faaliyetleri aniden kesilmiş, ekonomik olduğu kadar sosyal sorunlar da yaratmıştır. Üstelik turizmin toparlanmasının diğer pek çok faaliyete oranla daha zor olacağı tahmin edilmektedir. COVID-19 küresel ölçekte yayılma hızı, insanların günlük yaşam tarzları ve dünya ekonomisindeki küçülmeye etkisiyle sadece halk sağlığını etkileyen bir virüs olmadığını, aynı zamanda dünyadaki tüm insanların sürdürülebilirlik adına tekrar düşünmesi ve sistemsel bir değişiklik üzerinde çalışması gerekliliğini göstermiştir.

COVID-19 salgını öngörülemez bir şekilde gelişse de turizm kaçınılmaz olarak tekrar başlamıştır. Sürdürülebilirlik adına salgının bütünsel bir dönüşümü başlatması beklenmektedir. İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik üstündeki baskılar ve doğanın her geçen gün daha fazla işgal edilmesinde turizmin etkileri yad-

sinamaz. Doğanın bu sürece dur demesi ve sürdürülebilir bir gezegen açısından insanlık bilincinin gelişmesinde salgının etkili olduğu kabul görmektedir. İnsanlık, bu salgınla tek bir sağlık kavramının olmadığını, insan sağlığı için gezegen sağlığının ön koşul olduğunu keskin bir duraksama ya da büyük bir şokla fark etmiştir.

Turizmin değişimi ve dönüşümü sırasında tüm paydaşlara görevler düşmektedir. Turizm planlaması açısından politika yapıcılarının daha esnek, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir turizm sektörü geliştirmeye yönelik kararlar alması ve kaynaklar ayırması gerekmektedir. Turistlerin seyahat tercihlerinde, sürdürülebilirlik ve seyahatin yerel toplumlara katkısı gibi konuları göz önünde bulundurması turizm işletmelere yönelik zorlayıcı etki olacaktır. Yerel yönetimlerin yerel ve azınlık turizm işletmelerini desteklemeye odaklanan ‘yavaş’ ve ‘yerel’ turizm pazarlama planına yönelmeleri gerekmektedir. Yeni turistik ürünlerin geliştirilmesinde turistlerin sosyal mesafeyi koruyabilecekleri nüfusun seyrek olduğu kırsal/doğal alanları tercih etmeleri klimatizm temalı ekoturizm bölgelerini öne çıkarılabilir. Benzer şekilde sağlıklı beslenme, yerel ürünler ve ekolojik tarımsal üretim hiç olmadığı kadar önem kazanan turizm arzlarına dönüşebilecektir. Bu durum yöresel tarımsal üretimin artması ve turizm gelirlerinin yöre sakinlerinin refahına yansması açısından önemli bir strateji oluşturacaktır. Mevcut koşullar altında spor, kongre, toplantı, alışveriş ve iş seyahatlerinin çok daha yavaş gelişeceğine yönelik izlenim edinilmektedir. Risk algısı nedeniyle tıp turizmi ve üçüncü yaş turizmi de yeniden yapılandırmaya ihtiyaç duyulan turizm çeşitleri olarak belirginleşmektedir.

Turizm akademisyenleri sadece entelektüel yansımalar ve senaryo oluşturma çalışmalarıyla sınırlı kalmamalı önemli değişikliklerin gerçekleşmesini sağlamada aktif katılımcılar olarak sorumluluk almalıdır. Akademisyenler, salgın dönemlerinde turizm hareketlerinin daha sağlıklı gerçekleşmesi konusunda turistlerin bilinçlendirilmesini sağlamak adına eğitimler düzenleme görevini üstlenmelidir. Turizmin hem arz hem de talep açısından sürekli değişen, sürdürülebilir ve esnek bir profile yönlendirilmesine yardım edecek çalışmaların yapılmasının yanı sıra yerel halka sürdürülebilirlik konularına ilişkin eğitimler verildiği projeler yürütülmelidir.

Tablo 3. Seyahate çıkanların yaş gruplarına göre seyahat ve geceleme sayısı, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2019-2020
Table 3. Number of trips and overnight stays by age group of those traveling, II. Quarter: April-June, 2019-2020

Yaş grupları	2019			2020		
	Seyahat sayısı (Bin)	Geceleme sayısı (Bin)	Ortalama geceleme sayısı	Seyahat sayısı (Bin)	Geceleme sayısı (Bin)	Ortalama geceleme sayısı
Toplam – Total	19 324	129 254	6,7	5 976	76 010	12,7
0-14	3 789	26 165	6,9	1 191	11 232	9,4
15-24	2 246	12 491	5,6	713	8 324	11,7
25-44	7 382	39 638	5,4	2 447	22 346	9,1
45-64	4 651	35 233	7,6	1 316	17 250	13,1
65+	1 256	15 726	12,5	309	16 858	54,5

Kaynak: TÜİK, 2020 Seyahate çıkanların yaş gruplarına göre seyahat ve geceleme sayılarına yönelik veriler

Kaynakça

- Becker, E. (2020). How hard will the coronavirus hit the travel industry? <https://www.nationalgeographic.com/travel/2020/04/how-coronavirus-is-impacting-the-travel-industry/> Son erişim 6 Mayıs 2020
- Benjamin, S., Dillette, A., & Alderman, D. H. (2020). "We can't return to normal": Committing to tourism equity in the post-pandemic age. *Tourism Geographies*, 22(3), 1-8. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759130>
- Berry, M., Gamiieldien, J., & Fielding, B. C. (2015). Identification of new respiratory viruses in the new millennium. *Viruses*, 7(3), 996-1019. <https://doi.org/10.3390/v7030996>
- Brouder, P. (2020). Reset redux: Possible evolutionary pathways towards the transformation of tourism in a COVID-19 world. *Tourism Geographies*, 22(3), 1-7. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1760928>
- Crossley, É. (2020). Ecological grief generates desire for environmental healing in tourism after COVID-19. *Tourism Geographies*, 22(3), 1-10. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759133>
- Devaux, C. A., Mediannikov, O., Medkour, H., & Raoult, D. (2019). Infectious disease risk across the growing human-non human primate interface: A review of the evidence. *Frontiers in Public Health*, 7, 1-22.
- Everingham, P., & Chassagne, N. (2020). Post COVID-19 ecological and social reset: Moving away from capitalist growth models towards tourism as Buen Vivir. *Tourism Geographies*, 22(3), 555-566. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1762119>
- Falk, J. H., Ballantyne, R., Packer, J., & Benckendorff, P. (2012). Travel and learning: A neglected tourism research area. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 908-927.
- Galvani, A., Lew, A. A., & Perez, M. S. (2020). COVID-19 is expanding global consciousness and the sustainability of travel and tourism. *Tourism Geographies*, 22(3), 567-576. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1760924>
- Gosling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Gosling, S., & Peeters, P. (2015). Assessing tourism's global environmental impact 1900-2050. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(5), 639-659.
- Hall, M.C, Scott, D., & Gössling, S. (2020) Pandemics, transformations and tourism: Be careful what you wish for. *Tourism Geographies*, 22(3), 577-598. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759131>
- Harvey, D. (1990). *The condition of postmodernity*. Malden, MA: Blackwell.
- Ioannides, D., & Gyimóthy, S. (2020). The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path. *Tourism Geographies*, 22(3), 624-632. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1763445>
- Lew, A. A. (2018). Why travel?—travel, tourism, and global consciousness. *Tourism Geographies*, 20(4), 742-749.
- Mostafanezhad, M. (2020). Covid-19 is an unnatural disaster: Hope in revelatory moments of crisis. *Tourism Geographies*, 22(3), 639-645. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1763446>
- Niewiadomski, P. (2020). COVID-19: From temporary de-globalisation to a re-discovery of tourism?. *Tourism Geographies*, 22(3), 651-656. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757749>
- Romagosa, F. (2020). The COVID-19 crisis: Opportunities for sustainable and proximity tourism. *Tourism Geographies*, 22(3), 690-694. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1763447>
- Rothan, H. A., & Byrareddy, S. N. (2020). The epidemiology and pathogenesis of coronavirus disease (COVID-19) outbreak. *Journal of Autoimmunity*, 109, 102433, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.jaut.2020.102433>
- Sağlık Bakanlığı. COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi. Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması. <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39058/0/covid-19salginyonetimivecalismarehberipdf.pdf> Son erişim 1 Ekim 2020
- Stankov, U., Filimonau, V., & Vujičić, M. D. (2020). A mindful shift: An opportunity for mindfulness-driven tourism in a post-pandemic world. *Tourism Geographies*, 22(3), 703-712. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1768432>
- Tremblay-Huet, S. (2020). COVID-19 leads to a new context for the "right to tourism": A reset of tourists' perspectives on space appropriation is needed. *Tourism Geographies*, 22(3), 720-723. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759136>
- TÜRSAB, 2020. Sağlık turizmi raporu http://www.tursab.org.tr/dosya/12186/saglikturizmiraporu_12186_5485299.pdf Son erişim 1 Ekim 2020
- Yu, M., Li, Z., Yu, Z., He, J., & Zhou, J. (2020). Communication related health crisis on social media: a case of COVID-19 outbreak. *Current Issues in Tourism*, 1-7. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1752632>
- Zeng, B., Carter, R. W., & De Lacy, T. (2005). Short-term perturbations and tourism effects: The case of SARS in China. *Current Issues in Tourism*, 8(4), 306-322. <https://doi.org/10.1080/13683500508668220>
- Warf, B. (2011). Teaching time-space compression. *Journal of Geography in Higher Education*, 35(2), 143-161. <https://doi.org/10.1080/03098265.2010.523681>
- <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=hanehal-ki-yurt-ici-turizm-ii-ceyrek-nisan-haziran-2020-33666#> Son erişim 1 Ekim 2020